

ELTE BTK Néprajz BA III.

Jánosi Zsuzsa

A tibeti tantrizmus vallási gyakorlata

Dolgozatom központi témája a tantrizmus és azon belül főképp a **Bevezetés** buddhista tantra vallási gyakorlatának az ábrázolása. A tantrizmus eszméi az utóbbi években nagy divatra tettek szert a világ szinte minden pontján, így ma már kevesen vannak, akik ne hallottak volna valamit erről a furcsa, titokzatos világról. Ugyanakkor azok száma is igen csekély, akik tisztán látják mi is valójában ez a szellemi áramlat, mely olyan meghatározó volt az hindu és a buddhista vallás alakulásában, s ami a mai napig sem veszett hiteléből. A tantrizmuson belül a meditáció során készített mandalákkal foglalkozom még részletesen a dolgozatban, amit – a tantrához hasonlóan – szintén sokszor helytelenül, felszínesen értelmeznek az emberek. A mandala elterjedtségét és népszerűségét mi sem példázza jobban, mint a róla szóló szakirodalom hatalmas mennyisége, a meghatározások és rendszerezések sokasága.

Jelen esetben eltekintek a nyugaton elterjedt értelmezések bemutatásától és értékelésétől, mivel ezek főképp a képi megjelenítéssel foglalkoznak, ami „*csak a szimbolikus ábrázolása mindannak, amiről a gyakorlatban szó van.*”¹ Dolgozatom célja, hogy a mandalát eredeti szerepében láttatva, annak valódi oldaláról ismertessem meg az olvasóval, valamint, hogy hű képet fessek a tantrizmus filozófiájáról, szellemiségéről.

¹ TULKU, Tarab, *A mandala*, Bp., Kiadja: A Magyarországi Nyingmapa Közösség és A Tan Kapuja Buddhista Egyház, 1995, (Dharma-füzetek, 6), 9.

A tibeti buddhizmus
A buddhizmus előtti vallási élet Tibetben

A buddhista nézetek térhódítása előtt a bon tanítás volt az uralkodó vallás Tibetben. A név a *bon-po* igéből származik, aminek jelentése: istenek és szellemek varázsigék kantálásával való megidézése.² Ezt a hitrendszert a kezdetleges animista vonásokat mutató ősi-bon és a Zsang-Zsung vidékéről beáramló újabb eszmék keveréke alkotta. Biztos adatok híján csak következtetni tudunk a bon terjedési útjára: feltehetően a Himalája nyugati vidékén bontakozott ki, majd innen jutott el évek során a távolabbi országrészekbe. A vallásalapítóként *Gsen-rab mi-bo*-t szokták megnevezni, többek között az ő nevéhez fűződik a vallás rendszerezése is. A bon hosszú évszázadokig tartó népszerűségét a buddhizmus törte meg. Ez a folyamat azonban nem egyik napról a másikra zajlott le, a két nagy vallás sokáig éltek egymással párhuzamosan. A korabeli tibeti forrásokban sok utalást, történetet találunk a vallások együttéléséről, küzdelméről. Erre példa a 8. század második felében uralkodó *Khri Szrong-lde-brcan* tibeti császár esete, aki bár a buddhizmussal szimpatizált, kiskorúsága miatt kénytelen volt engedni miniszterei akarátának a bon vallás támogatásával. Az egymás mellett töltött évek hatása a mai napig kimutatható a buddhizmusban és a bonban is, például az istenségek alakjában ötvözték a különböző elemeket.

A legfontosabb buddhista rendek

A buddhizmus, ahogyan nevében is benne van Buddha életén és tanításain alapszik. A történelmi Buddha nagyjából i.e. 560 és 480 között élt. Tiszteleti címén kívül sok más néven is ismert: Sziddhárta – „aki elérte célját”, Gautama- ami Gótamától való származását jelöli, Sákjamuni – „a sákják bölcse”, Sákjasinha – „a sákják oroszlánja”. Követői általában a „Megvilágosodottnak” (tib.: *szangsz rgjasz*) nevezték. Buddha születésének körülményei párhuzamba állíthatók Krisztuséval, mivel a fogantatás apa nélkül történt (Anyja, Májá álmodott: egy fehér elefánt hatolt be az oldalába), a szülés út közben ment végbe, Lumbiní falu ligetében. Buddha születésekor az eget ragyogó fény töltötte be, nagyságát előre megjósolták, gyermekként kivételes tudással bírt stb. Eltér azonban abban, hogy anyja, Maja születése után 7 nappal meghalt, s Buddhát, akit akkor még Sziddhárta hercegnek hívtak anyja testvére nevelte fel. Nevelőapja akaratából Buddha életének első éveit a világtól elzárva, teljes fényűzésben, gondtalanul teltek. Az elbeszélések szerint 29 éves korában kocsizott ki először a palota falain kívülre, és az út során tapasztalt számára teljesen ismeretlen szörnyűségek (betegség, öregség, halál) hatására döntött úgy, hogy feladva az addigi kényelmes életet a megvilágosodást és a nirvát

na elérését tűzi ki életcélul. Ebben szerepet játszott egy aszkéta látványa is, aki a múlandóság gondolata mellett megmutatta az ebből való kilépés útját is Buddhának. Az ezt követő időszakban különböző jogamesterektől és szerzetesektől tanulta a meditációt, ám egyiknél sem találta meg azt, amit keresett. Először Áráda Káláma mester, majd Udraka Rámaputra tanítványa lett, de mivel úgy érezte a tanult elméletek nem elegendőek az igazsághoz vezető út megtalálásához, így továbbvándorolt Magadha földjére, és ott a hinduizmusból átvett módszerrel: önsanyargatással és elmélkedő szemléléssel próbálta elérni a megvilágosodást. Ám idővel rájött, hogy a szenvedéstől megkínzott test gátat szab az elmének, így szakított az aszkéta életmóddal. Ekkor sokan elpártoltak tőle, ám ezzel nem törődve Buddha folytatta saját útját. Célja a *középen lét* útjának megtalálása, mely egyaránt kerüli a gyönyöröket és a szenvedést is. Kissé megerősödve tiszta szellemi elmélkedéssel kereste ezt az utat. A meditációval végighaladt az élmélyedés négy fokán (1. fok: elmélkedés, a gondolkodás eltávolodása, az érzetek egybeolvadása; 2. fok: nem-gondolkodás öröme, kötöttségek nélküli lét felfedezése; 3. fok: külső örömök után a nem-gondolkodás örömről való lemondás, közömbösségállapota; 4. fok: szenvedés nélküli, feloldott lelkiállapot, korábbi létekre való visszaemlékezés). Végül, remeteségének hetedik évében elérte a megvilágosodást és bódhiszattvából buddha lett.

Buddha 36-tól 80 éves koráig az országot járva tanított és ez idő alatt hívők hatalmas tömegét gyűjtötte maga köré. Követői a legkülönbözőbb társadalmi osztályokból tevődtek össze. Akadtak köztük világiak, akikre csak az erkölcsi törvények betartása volt érvényes és a szangha rend tagjai, akiknek teljes önmegtartást kellett követniük. Végül 80 éves korában bevonult a tejes nirvánába.

A követők között nem sokkal a mester halála után heves viták alakultak ki, és ez végül ahhoz vezetett, hogy az eredetileg meglévő, abhidarma bölcseleten alapuló szerzetesi rendből új, a tanításokat bizonyos pontokon eltérően értelmező iskolák váltak ki. Ezek közül az egyik legfontosabb számunkra a *mahászanghika* tanítás elkülönülése, mivel nem sokkal később ez vált a *hínajána* melletti másik fontos irányzat, a *mahájána*, azaz „nagy kocsi” rend előzményévé. A *hínajána* és a *mahájána* kikristályosodása és egymástól való elhatárolódásuk nagyjából Asóka király uralkodásának idejére tehető. A két nagy rend közötti számos eltérésből példaként kiemelném, hogy míg a korai buddhista tanítás kizárólag a szent páli nyelven írt szentírásokra támaszkodott, addig a későbbi *mahájána* rend már a szent szanszkrit

nyelven szerzett szövegeket is tiszteletben tartotta és bevette a legfontosabb doktrínák közé. Például a *mahájána* tanítások egyik legfontosabb szent irata a Pradnyápáramitá (tib.:*Sesz-rab-kyi pha-rol-tu phjin-pa*) nevű mű, amit magyarul „Tökéletes Bölcsességnek” vagy a „Transzcendens/Túlpartra [juttató] Bölcsességnek” szoktak fordítani.

A kettészakadást követően sok éven keresztül e két rend volt a legmeghatározóbb iskola Tibetben, mivel a harmadik fontos rend, a *tantrizmus* csak jóval később, körülbelül i.u. 500-600-ban emelkedett ki a *mahájána* irányzatból.

Az alábbiakban a buddhizmus alapvető jellemzőit ismertetem, azokat a filozófiai tételeket, melyek mindegyik irányzatban, így a tantrizmusban is megtalálhatók. Annak ellenére, hogy Buddha egyetlen sor írást sem hagyott hátra maga után, tanainak megismerésére hatalmas mennyiségű anyag áll a rendelkezésünkre, melyek körülbelül halálát követően kétszáz évvel később keletkeztek a lelkes hívek által. A buddhista tantételek ezek alapján körvonalazódnak. Buddha megvilágosodása után eleinte vonakodott megosztani tudását a többiekkel, mivel úgy gondolta, még senki sem elég érett ahhoz, hogy a tant teljes egészében megérse. Később változtatott ezen véleményén, miután ráébredt arra, hogy minden ember máshol tart a megvilágosodás felé vezető úton, egyesek nem értik meg tanításai, de vannak köztük olyanok, akik hallva az igazságot még elérhetik a nirvánát. Ezt követően Buddha először öt meditáló szerzetes társának mondta el tanításait, ezt ma *benáreszi beszédnek hívjuk*, vagy más néven a Tan Kerekének Elindításának (szanszk.: *dharma-cakra-pravartana*). Ebben beszél Buddha a buddhista filozófia egyik alaptételéről, a Négy Nemes Igazságról:

1. A szenvedés igazsága: azaz, hogy minden létezés szenvedéssel jár (születés, betegség, szeretet)
2. A szenvedés eredete: a szenvedés oka a létszomj (vágy) és a ragaszkodásé.
3. A szenvedéstől való megszabadulás: az embernek felül kell emelkednie a vágyon és a ragaszkodáson, mivel a létszomj megszüntetése a szenvedés megszüntetését eredményezi.
4. A szenvedéstől való megszabadulás útja: A felülemelkedés útja a Nyolcstréte Nemes Ösvény.

Ennek az igazságnak a helyes értelmezéséhez tisztában kell lennünk a filozófiai rendszer alapját képező buddhista világképpel. A buddhista tanítások alapja annak a ténynek a felismerése, hogy a világon

minden elmúlik, minden folytonos változásban, mozgásban van. A világ és azon belül minden élő és élettelen nem alkot egységes egészet, hanem számtalan különálló elemből épül fel: például az ember esetében: testi dolgokról, érzékekről és ösztönökről beszélhetünk. Ezek az elemek rövid életűek, folyton mozgásban vannak, változnak, halálukkal váltják egymást, kicserélődnek. Ez a bonyolult és szerteágazó folyamat egy szabályozott rendszer alapján működik, a dharmá - világtörvény irányítja őket, s az elemek maguk is dharmák: ezek az egyszerű elemek a világtörvény számtalan megnyilvánulási formái. Az ember ezekből a folytonosan változó elemekből létrejövő szüntelenül megújuló létező, melynek elemei halál után is tovább áramlanak. Ebből következik, hogy a buddhizmusban az újramegtestesülés jelentése: egy új élet a szüntelenül cserélődő elemek folytatása (ilyenkor a test elemei változnak) újra összeilleszkedése. Ezért nem helyes a lélek-vándorlás elterjedt terminusát használni a létforgásra. Ehelyett függő keletkezést szokták erre a folyamatra használni, melynek 12 tagú ok-sági láncolat az életkeréken is megtalálható. (nem-tudás → készített tettek → létszomj és a tudat miatt → létesülés → ennek közvetlen feltétele az érzetekhez való ragaszkodás stb.)

Az újjászületéseknek vagy más megközelítésben a *szamszára* örökös ismétlődő körforgásának végső oka maga a nem-tudás, értetlenség: amíg a folyamatosan áramló jelenségvilág között valamiféle maradandó valóságot (*átman-t*) keresünk, nem nyerhetjük el a megvilágosodás üdvét. Ebből az alapvető tévhitből származik minden további tévedés, ezek sarkallnak a készített tettek, más néven karmák megtételére.

A buddhizmus fő célja tehát ebből a folytonosan ismétlődő rendszerből való kilépés. A hitvallásban is ez fogalmazódik meg: *„Az okozati feltételektől függő dharmák okait a Tökéletes feltárta és azt is, hogyan lehetséges (ezeknek a dharmáknak) a megszüntetése. Ebből áll a nagy aszkéta tana.”*

Fontos tétel az is, hogy a megvilágosult buddhának nincs üdvözítő, megváltó képessége. Ő egy olyan vezető, aki meg tudja mutatni a megvilágosodáshoz vezető utat, ám semmit sem tud tenni azért, hogy a tanítvány kövesse is azt. A *Dhammapadán* így van ez megfogalmazva: *„Magatoknak kell erőlködnötök, a Tökéletesek csak utat mutatnak.”* Mindegyik buddhista rend legfontosabb célja a nirvána elérése a megvilágosodás által, az idáig vezető úttal kapcsolatban azonban már megoszlanak a vélemények. A *hínájána* követői szerint a megvilágosodás után a hívő elhagyhatja a földi létet és megtérhet a nirvánába.

Ezt a *mahájána*-hívók önző és sivár célnak tartották, és azzal érveltek, hogy ez kizárja a tanítás továbbadásának lehetőségét. Szerintük a nirvána elérésének nem alapfeltétele az életből való eltávozás, mivel ez egy mindenhol jelenlevő, érzékelésen alapuló tényező. A *hínajána* nézetek szigorúságához képest ez egy jóval emberközelibb, elérhetőbb tanítás, mely sokkal nagyobb tömegeket vonzott magához, jelentős mértékben növelve ezzel a *mahájána* irányzat népszerűségét abban az időben. Ez a dogmatikus különbség az eszményi spirituális hősök képének alakulásában is érzékelhető. A „*kis kocsi*” eszményített hőse az *arhat*, azaz „kiváló”, aki a vágyak felett diadalmaskodva véglegesen eltávozott a nirvánába. Az *arhat* által képviselt erények kiterjesztésével született meg a „*nagy kocsi*” ideálja: a *bódhiszattva*, aki szintén törekszik a belső megvilágosodás elérésére, de ennek tényleges oka az, hogy megtérése után megszerzett bölcsesség birtokában mások jóléte és üdvözülése érdekében munkálkodhasson.

Az eddig bemutatott két fontos irányzat, a *hínajána* és a *mahájána* mellett a *tantrikus* tantítások váltak meghatározó jelentőségűvé Tibetben. A *tantrizmus*, bár számos újításának köszönhetően jelentősen eltér az előző kettőtől, eszmeiségét tekintve tulajdonképpen a *mahájána* irányzat folytatásának tekinthető.

Tantrizmus Most tehát rátérek a buddhizmuson belül kialakult *tantrajána* irányzat, azaz a *tantrikus* filozófiai rendszer ismertetésére. Korábban már említettem, hogy hogyan szakadt ketté a buddhizmuson belül a *hínajána* és a *mahájána* rend, valamint azt is, hogy ezekből hosszú évtizedek alatt további más, kisebb csoport is kivált és új rendeket alapított.

A buddhista
tantra
kialakulása

A leszakadó irányzatok közül először is a *vigjánaváda* és a *jógacsára* iskolákat tartom fontosnak megemlíteni az alapítók miatt, valamint azért, mert igen nagy szerepük volt a tantrizmus létrejöttében. A két iskolát egy testvérpár: *Aszanga* és *Vaszubandhu* alapította, *Aszanga* nevéhez a *jógacsára*, míg *Vaszubandhu*éhoz a *vigjánaváda* tanai köthetők. Kettőjük közül *Aszangának* volt nagyobb szerepe, sokan őt nevezik a *tantrizmus* alapítójának vagy előfutárának. Az általa létrehozott iskola fő célja a jógatapasztalat átélésének hangsúlyozása volt, a gyakorlat nélkülözhetetlenségének bebizonyítása. *Aszanga* egyik legfőbb elméletét, mely szerint az általunk tapasztalt világ csak illúzió, amit a tudatunk villanásaival idézünk elő, saját meditációs gyakorlatai alapján fektette le, miután ezek során az átélt élmények során ő maga is rájött, hogy minden jelenség hamis. Testvére, *Vaszubandhu* inkább az elméleti háttérrel dolgozta ki ehhez a módszerhez, de végső célja neki is a belső megvilágosodás segítése volt.

A leszakadó irányzatok közül a legnagyobb hatású egyértelműen a *tantrizmus* volt, mely fokozatosan terjeszkedve lassan az egész országban, majd később távolabbi területeken is elterjedt. A buddhista tantra kialakulásával kapcsolatban nincsen egyértelműen elfogadott nézet: egyesek úgy gondolják, hogy a tantrizmus megjelenésével csak egy sajátos színezettel gazdagodott a már meglévő buddhista filozófiai rendszer, lényegi változásokat nem eredményezett. Mások szerint azonban ez egy minden mástól különböző új ága a buddhizmusnak, ami csak a legfőbb pontokon mutat azonosságot a korábbi tanításokkal.³

A *tantrizmus* alapja a tantra szanszkrit szó, a ‘tan-’ „kiterjeszt, folytat, szaporít” tőből ered, és jelentése „szövevény, összefüggés”⁴, vagy ahogyan Eliade határozta meg művében: „egymásra következés, végbemenetel, tartós folyamat.”⁵ A tantra eredeti jelentése fonál, vezérfonál volt, ami egyfajta folytonosságra utal, azaz arra, hogy a hagyományozódás során igyekeznek mindig fenntartani a kapcsolatot az eredeti, ősi állapottal. A szóban még benne rejlik a tantrizmus egyik módszertani sajátossága is, mégpedig az, hogy a tantrizmus kiterjesztette a vallási gyakorlatot az emberi élet számos olyan területére is, melyeket a többi buddhista tanítás ellenez vagy egyenesen tilt.⁶

Az irányzat legfőbb gyakorlati törekvése az emberi minőség istenséggé való átlényegülésére irányul. A tantrikus ösvény követői elvetik a *szamszára* és a *nirvána* kettősségének elvét, úgy gondolják, hogy e két világ végső soron egy és ugyanaz, az ember a tudatlanság miatt elhomályosult szemével azonban csak a *szamszára* világát érzékeli, a mögötte meghúzódó nirvánát nem. Ez a szemléletmód is a *mahájánában* gyökerezik, a *hínájána* ezzel szemben úgy gondolja, hogy a *szamszára* és a *nirvána* két teljesen különböző valóságot ábrázol. A *mahájánából* vette át a *tantrizmus* azt a nézetet is, hogy minden emberben benne rejlik a tökéletesen tiszta és örök érvényű buddha-természet. Ezt a tulajdonságot a tibetiek a buddhista tantra egyik legfontosabb szimbólumával a *vadzsrával* jelölik. A *vadzsrá* (tib.: rdo-rdzse) egyetemes jelkép, számtalan jelentése közül a legfontosabb a ’gyémánt’, ami jelen esetben ennek a természetnek az elpusztíthatatlanságát szimbolizálja. Épp ezért a tantrikus ösvényt vadzsrajánának is nevezik, utalva ezzel a végső célra, az istenséggel való azonosulásra, azaz az emberben lakozó buddha-természet teljes átélésére.

3 NÉMETH Norbert, *A buddhizmus eszméi*, Debrecen, Kvintesszencia Kiadó, 2005, 120–121.

4 *Buddhista Lexikon*, szakszerk. Dr. HETÉNYI Ernő, Trivium, 262.

5 ELIADE, Mircea, *A jóga, Halhatatlanság és szabadság*, Bp., Európa, 1996, 243.

6 NÉMETH Norbert, *i.m.*, 125.

Az I. Sricakrasambhara-tantra bevezetésében ezt olvashatjuk: „Ahogyan a gyémánt kemény és gyakorlatilag elpusztíthatatlan, és ahogyan a villám hatalmas és ellenállhatatlan, ugyanúgy a vajra szót arra használják, hogy azt jelölje, ami erős, maradandó, elpusztíthatatlan, hatalmas, ellenállhatatlan.”⁷

A tantrizmus újításai közé tartozott a mahájánához képest az is, hogy a vallási gyakorlatot sokkal hatékonyabbá tették, azért hogy lehetővé váljon a megvilágosodás gyors elérése. Míg a mahájánában ez az ösvény három újjászületés alatt járható végig, addig a tantrizmusban az arra érdemesek egy életen belül elérhetik a buddha állapotot. Ehhez azonban nagyfokú elhivatottság valamint a vallás folyamatos gyakorlása szükséges. A tantra módszer hatékonysága abban rejlik, hogy az ösvény követői számára megszűnik a rituális szertartásokat és a mindennapi cselekvéseket elválasztó éles határvonal. A szüneti nélküli meditáció által az élet minden területe az istenség kifejezésének eszközévé válik. A hívőt emiatt sokkal kevésbé veszélyeztetik az általános, hétköznapi jelenségek, az egyszerű földi örömök és vágyak. Ez a jellemvonás hangsúlyosan megjelenik a tibeti tantrizmus egyik szintén gyakran használt megnevezésében: a *mantrajána* szóban. A megnevezés névadója, a *mantra* tibeti szó egyrészt jelentheti a buddhizmus szimbolikájának egyik leggyakrabban használt alapelemét: a gyökérszótagot. Másrészt azonban – olvashatjuk Németh Norbertnél⁸ –, ha a szót részekre bontva elemezzük, értelmezhető úgy is, mint 'man-' (elme, tudat) és 'tra-' (védelmez) szótagok együttes jelentése. Ezek szerint a *mantra* a tudat vagy elme védelmét is jelenti, azaz azt a fent említett jelenséget, mely szerint a tantrizmus segítségével az ember megmenekül a mindennapi jelenségek okozta fenyegetettségtől. A tantrikus meditációban a tanulóban található negatívumok, szennyezők (mint például a gyűlölet, a vágy vagy az irigység) olyan „tükröszerű bölcsességgé”⁹ formálódnak át, amin nem hagynak nyomot a különböző formák és földi dolgok által keltett benyomások.

Mint már említettem, a *tantrajána* világlátásában nincs lényegi különbség a létforgatagbeli (*szamszára*) és az isteni birodalom (*nirvána*) között, mivel alapjait tekintve mindkettő ugyanarra a valóságra épül. Tehát a káros és helytelen dolgok valójában csak az egyén téves képzeleinek következtében létezhetnek, a szennyezők által elhomályosodott tudat helytelen kivetüléseinek is tekinthetők. Ebből adódik, hogy a tantra gyakorlói nem a külső dolgok, örömök, vágyak és hibák megszüntetésére töreksze-

7 EVOLA, Julius, *A hatalom yogája*, Bp., Persica Kiadó, 2007, 33.

8 NÉMETH Norbert, *i.m.*, 125.

9 Uo., 146.

nek, hanem a belső harmónia és tisztaság elérésére. Amíg a *hínajána* és a *legtöbb mahájána* gyakorlatban a különböző negatív gondolatokat és érzéseket megpróbálták teljesen megszüntetni, a *tantrizmusban* ugyan-ezen jelenségek átformálására, átalakítására törekedtek. Nem vetették el például a negatívumnak értelmezett testi, érzéki vágyat, hanem annak végletekig fokozásával megtisztították, istenségként értelmezték újra. A tantrizmus kialakulása során olyan nagy számú tantra halmozódott fel, hogy a szerzetesek kénytelenek voltak ezeket valamilyen elv alapján rendszerbe sorolni. Így született meg a tantrák négyes csoportosítása:

krijá-tantrák: a cselekedet tantrái: leggyakrabban világi célok elérésekre alkalmazzák őket. Ide tartozik többek között az Árja-Mandzsusrí-múlakalpa tantra.

csarjá-tantrák: az viselkedés tantrái: túlnyomórészt Vairócsana Buddha alakjával kapcsolatosak. Pl.: Mahávairócsnana-abhiszambódhi-tantra.

jóga-tantrák: az egyesülés tantrái: ezek is főleg Vairócsanához kapcsolódnak.

anattura-tanták: a végső tantra¹⁰

Az alapvető jellemvonások felvázolása után ideje szót ejteni a tantrikus buddhista kozmológiáról, ami a meditációs gyakorlatok alapját képezi. Az istenségek és a hozzájuk kapcsolódó szimbólum és analógiák szövevényes rendszerében az öt Buddha-rend ismerete segíthet eligazodni. Az öt Buddha-rend tanításeggyüttes jellegzetesen tantrikus szemléletmódú, bár felfedezhetünk benne mahájána és hínajána tan-tételeket is. A buddhizmuson belül igen népszerű a különböző minőségek, érzések, tárgyak ötös csoportosítása: öt bölcsesség (dnyája), öt érzékszerv, öt halmaz (szkandha), öt alapelem stb.¹¹ A Buddhák a tantrizmuson belül a megvilágosodás útjának megtalálásához segítettek hozzá az elmélyedőt, mégpedig oly módon, hogy szembeálltak a buddhisták által legfőbb negatívumoknak tekintett tulajdonságokkal. Eleinte csak három Buddhából épült fel ez a rend, akik a három alap-szenneyezettséggel – a tudatlansággal, a vágygal és a gyűlölettel – szálltak szemben. E három Buddha neve a következő:

Sákjamuni, akit később Vairócsana váltott fel a tudatlanság legyőzője. Őt „Napként” szokták megnevezni.

Amitábha a vágyak legyőzője vagy másik nevén a „Mérhetetlen Fény Buddhája”

10 SKILTON, Andrew, *A buddhizmus rövid története*, Corvina Kiadó, 1997, 113–114.

11 NÉMETH Norbert, *i.m.*, 139.

Aksóbja a gyűlölet megszüntetője, azaz a „Rendíthetetlen, Kizökkenthetetlen”.

Később további két Buddha került bele a tanításokba, s így alakult ki az öt Buddha tana. A régi szövegekben az „Öt Győzedelmes” vagy az „Öt Tathágatá” elnevezésekkel is találkozhatunk.¹² A további két Buddha neve: Ratnaszambhava („Kincsszülött” vagy „Kincsforrású”) - ő a gög felett győzedelmeskedő – és Amógasziddhi („Töretlen Tökéletesség” vagy „Haszonnal Véghezvivő”), aki az irigységet küzdi le. A *tantrikus* filozófia szerint ez az öt buddha alak az őseredeti Ádhibuddha kivetülései. Bár a különböző irányzatokban eltérő megnevezései vannak – „*Szamantabhadra* {„Egyetemes Jóságú”, tib.: *Kun-tu bzang-po*}, *Vadzsradhara* {„Gyémántjogart Tartó”, tib.: *Rdo-rdzse-`cshang*}, *Vadzrszattva* {„Gyémántlelkű, Gyémántszellemű”, tib.: *Rdo-rdzse szemszpa`*}, és a kelet-ázsiai buddhizmusban a *Hatalmas Vairócsana*.”¹³ – mindenhol az „Abszolútum”, a tökéletes „Üresség” megtestesülésének tekintik. A tantrizmusban továbbá magának a *dharmakájának* az alaki megjelenését is az Ösbuddhával azonosítják. A *dharmakája* fogalom kapcsán röviden ki kell térnem a „Buddha három testének” doktrínájára, azaz *Trikája* tanra. E szerint Buddha testének háromféle értelmezési formája van:

Dharmakája/Abszolútum teste (tib.: *cshoszszy*): ez a minden negatívumtól megszabadult tudat megfelelője, a tökéletesen megvilágosodott állapot. Ebben a minőségben az elme teljesen elkülönül az esendő fizikai testtől.

Szambhógakája/Mennyei vagy Paradicsomi Örömök teste (tib.: *longsz-szpjod rdzogsz-pa`i szky*): ez a jógacsára iskolában alakult ki. A tan szerint csak a bódhiszattvák érhetik ezt, mivel egyedül ők juthatnak el a magas szintű meditációs gyakorlatok során a „Kristálytisza szent birodalomba”. Innen, a Buddha-földekről a gyakorló egyből a nirvánába kerülhet a felébredés után.

Nirmánakája/Látszattest (tib.: *szprul-szky*): ez Buddha földi megtestesülése. Buddhái természete ellenére érvényesek rá a létkörforgás, azaz a *szamszára* törvényei.

A *dharmakája*, mint a legtökéletesebb abszolútum a másik két test felett helyezkedik, ugyanakkor közvetlen kapcsolatban áll velük. Eb-

¹² Nyugaton elterjedt a „djháni buddha” kifejezés is, ami valószínűleg téves szóhasználat, mivel az eredeti buddhista szövegekben nem találkozhatunk vele.

¹³ HOFFMANN, Helmut, *A tibeti műveltség kézikönyve*, Bp., Terebess Kiadó, 2001, 162.

ből következik, hogy a fent felsorolt öt Buddha test valójában nem közvetlenül kapcsolódik az Ösbuddhához, hanem *Vadzrsaszattván*, az Ösbudhha szambhógakáján belüli megjelenésén keresztül. *Vadzrsaszattván*ban egyesül az öt Buddha lényegisége, így őt tekintjük a buddhák forrásnak.

A tantrák szerint ez az öt Buddha uralkodik a „*Kristálytisza szent földeken*”, amit csak a bódhiszattvák érhetnek el. Népszerűségük és az őket övező mély tisztelet oka továbbá az is, hogy ők segíthetik a földi bódhiszattvák, azaz a tantra ösvényét járó kitűnő képességű hívők útját a tantrák értelmezésével, magyarázatával. A tantrák ugyanis a korábbi mahájána és hínájána szent irataival, a szútrákkal szemben nem (csak) a történelmi Buddha, Sákjamuni kinyilatkoztatásaira épültek, hanem olyan titkos tanításokat is magukba foglaltak, mely csak valamilyen módosult tudatállapotban vált érthetővé a hallgató számára. Ez a tény nagy szerepet játszott abban, hogy a tantrizmus rejtett, titkos, misztikus vallásként terjedt el az emberek köztudatában és így került át később Nyugatra is.

A következőkben a *mandalát*, mint a tantrikus gyakorlat egyik alap-
elemét, lényegi összetevőjét fogom bemutatni. Ezt rögtön a szó jelen-
tésének meghatározásával érdemes kezdeni, mivel ez egyben utal a
mandala egyik legfőbb jellemvonására is. A *mandala* szanszkrit ered-
etű szó, eredetileg minden kör vagy körkörös forma megnevezésére
alkalmazták. A buddhizmusban tovább szűkült a jelentés, ahogyan
az a szó tibeti megfelelőjénél is látható. A *mandala* tibeti megfelelő-
je *dkyil-'khor*, ebből a *dkyil* középpontot, az *'khor* pedig a centrumot
körülvevő körvonalat jelenti. E kettő jelenléte elengedhetetlen feltéte-
le egymás létezésének: középpont nélkül nincs kör, kör nélkül nincs
középpont.

A *mandala*, ahogyan azt már korábban is említettem, nagyon fon-
tos szerepet tölt be tibeti tantra gyakorlatokban. Ebben szerepet ját-
szik az is, hogy jelentése olyan sokrétű és összetett, hogy a gyakorlat
közben maga a *mandala* egyszerre több síkon is értelmezhető. Tekint-
hetünk rá úgy, mint a „Kristálytisza Birodalom” vagy más szóhasz-
nálattal élve a „tisza föld” képének szimbolikus, kicsinyített mására,
ez esetben a *mandala* egy statikus állapotot jelenít meg. Ugyanakkor
ezzel egy időben a mandala a gyakorló által végigjárt tantrikus ös-
vény, illetve azok kiemelt állomásait is magában rejti, ilyenképpen a
mozgás, haladás érzékeltetésére is alkalmas. Összességében az mond-
ható el, hogy a *mandala* legfőbb funkciója, hogy segítsen a hívő szer-
zetesnek megélnie és felszabadítani magában a Buddha-természe-

A mandala

A mandalák
csoportosítása

tét, hogy ennek következtében lénye azonosulhasson a központban megjelenített Buddha alakjával.

A mandala meghatározása Természetesen a mandalák több szempont alapján is kategorizálhatók. Elsőként, ahogyan a fenti bekezdésből kiderült már, feloszthatjuk őket aszerint, hogy fizikailag megjelenik-e illetve nem. Ez alapján beszélhetünk külső mandalákról (mint például a rizs-mandala) és belső mandalákról. Utóbbi a tanuló elméjében lezajló folyamatokra értendő, valójában tehát nem látható. Most csak egyet ragadtam ki az osztályozás sok szempontja közül.

A minden típust és variációt figyelembe vevő rendszerezéssel jelen helyzetben fel kell hagynom, tekintve az elemek szerkezetének, tartalmának, rendeltetésének sokféleségét, valamint az ezeket alkalmazó rendek és iskolák hatalmas mennyiségét. A feladat összetettségét és bonyolultságát jól tükrözi *Tucci*, a neves olasz tibetológus próbálkozása, aki egy több száz *mandalát* tartalmazó táblázatot készített.¹⁴

Ha a csoportosítás alapjának a mandalaszertartás célját vesszük, akkor is több kategóriát lehet felsorolni: segítség-és támogatáskérés valamely istenségtől, ördögűzés, áldozat bemutatása, szerzetesek, papok különböző monostori rang vagy méltóságba való beavatása, meditációs aktus. Talán az a legelterjedtebb csoportosítási módszer, amelyik a mandala térbeli megjelenését veszi alapul. Én is ezt a tipológiát követem többek között azért is, mivel a hagyományos tibeti források is ez alapján hozták létre a mandalák három alaptípusát.

Az első típusba a kétdimenziós mandalák tartoznak (tib.: *ras bris kyil dkyil 'khor*), melyet leggyakrabban vászonra vagy fára festettek. Itt ejtek szót a legegyszerűbbnek tartott mandaláról, a *jantráról*. A *jantrákat* általában „fémre, fára, bőrre, kőre, papírra rajzolják, vésik, avagy egyszerűen a földre írják, vagy falra karcolják.”¹⁵ Az ábrák akár a mandala vonalakból felépített szerkezeti vázának is tekinthetők, és ez a nevében is benne foglaltatik, mivel a *jatra* szó jelentése: „szerkezet” vagy „eszköz”. Ezek az ábrázolások a külső imádat és a meditáció sikerességét hivatottak szolgálni, s bár előfordul bennük is valamilyen szintű szimbolikus sík, mégsem mérhető össze az komolyabb tantrikus szertartások során alkalmazott mandalákkal. Inkább csak egyfajta tömör vázlatként szolgál, mindössze annyit jelenítve meg a kozmológiából, amennyi a *jantra* központi istenségének alakjához szorosan

14 TUCCI, G., *Indo-Tibetica*, vol. IV, PT. 1, Roma, 1941.

15 ELIADE, Mircea, *A jóga, Halhatatlanság és szabadság*, Bp., Európa, 1996, 265. → forrás: Renout és Filliozat, Jean – *L'Inde classique, manuel des études indiennes*, Párizs, 1947, 1953, I-II.

kötődik. A *jantrák* készítésénél nem volt feltétlenül szükséges a körkörös szerkesztésmód betartása, jellegzetes összetevői között szerepelnek a háromszögek és eltérő méretű lótusz szirmok is. *Feuerstein* elmondása alapján, bevett szokás volt a *jantrák* gyógyítási célokra történő felhasználása, oly módon, hogy a beteg vagy a betegség jellegéhez kötődő *jantrát* hoztak létre, amit aztán az illető amullettként használt fel a mágikus gyógyulásnál.¹⁶

Az első típusba tartoznak a vászonra festett mandalák, melyek a *thangkák*, azaz a pamutra vagy valamilyen textilanyagra festett vallási témájú képek csoportjának egyik típusát alkotják. A festett képek a tibeti vallási élet minden színterén megjelennek: találkozhatunk velük felvonulásokon, templomokban vagy azok környékén, különböző ima- és zarándokhelyeken, de az otthonokban is fellelhetőek, általában a házioltár körül.

A második típusba sorolhatók a homok vagy rizsmandalák (tib.: *rdul tshon gyi dkyil 'khor*). Ebben az esetben porból vagy rizsből épül fel a mandala, s elkészítése kizárólag valamilyen beavatási vagy egyéb szertartás keretén belül történhet meg. A szertartás rendjét a következő fejezetben ismertetem.

A harmadik típus pedig a háromdimenziós mandala (tib.: *boslang kyil dkyil 'khor*). Ez a típus általában agyagból vagy fából létrehozott mandalákat tartalmaz. Ugyanakkor ide sorolhatók a különböző mandala-alaprajzú épületek, épületegyüttesek is. A mandalát tükröző épületeket úgy építették meg, hogy végighaladva rajtuk, a hívő nemcsak mentális síkon, hanem fizikailag is átélhette a magasabb szférában lévő középpont felé haladás élményét.

A tibeti építészetben és szobrászatban sokszor találkozhatunk háromdimenziós mandalákkal. Mivel a mandala a központjában elhelyezkedő istenség megszentelt tereként is értelmezhető így természetesen ezért nem meglepő, hogy minden esetben valamilyen vallási jellegű, buddhizmushoz köthető épületegyüttesről beszélhetünk. Első példaként a Cang tartománybeli Gyance város Pelkhor Csöde nevű kolostorának Főtemplomát (tib.: *gTsug lhag khang*) említeném meg. A háromdimenziós mandala a templom alsó szintjén lévő Szamvara szentélyben van, a Mandala szentélyben pedig a falakon láthatunk különböző festett mandalákat. A festett *mandalák* a becslések szerint a 15. századból származnak és az Annatura-tantrát jelenítik meg.

Mandalák az építészetben

16 FEUERSTEIN, Georg, *Yoga TradícióII.*, Budakeszi, Mandala-Véda, 2001, 179.

A mandala alaprajzú építkezésre való legjobb példa talán az első tibeti buddhista kolostor, a *Szamje* kolostor, tibeti nevén *bsam-yas*. Keletkezése Triszong Decen, a második nagy buddhista Tankirály uralkodási idejére, nagyjából 775-779 körülre datálható. Tibet ekkor még semmilyen hagyománnyal nem rendelkezett a kolostorok építését illetően, ezért az indiai példákat követték. A *Szamje* kolostort valószínűleg az északkelet-indiai Odantapuri kolostor mintája alapján építették meg. Az indiai templomok bármelyike felülnézetből nézve egy mandala és ugyanez elmondható a *Szamjéről* is. A térbeli mandala középontjában helyezkedik el a hatalmas főtemplom, és ezt veszik körbe a különböző sztúpák és szentélyek. Párhuzamba vonható ez az elrendezés a világegyetemet leképező kozmikus mandalák struktúrájával: a központi templom a *Meru* hegynek felel meg, a templomot körbevevő kisebb építmények pedig a négy nagy kontinentet és azok mellékszigeteit idézik fel. A körkörösség elve érvényesül a külső fal építésénél is.

Mindezek mellett még számos más értelmezési lehetősége is van a mandalának. Példaként megemlítem még azt, hogy bizonyos vallások tételei szerint az emberi test is válhat mandalává, mikor a jógai vagy a gyakorlat végzője saját bensőjében tapasztalja meg a mikrokozmoszt, azáltal, hogy bizonyos testrészeit bizonyos természeti jelenségekkel kapcsolja össze.

A mandala szertartásrendje A *mandala* szertartás a mandala készítésének mozzanataiból, illetve az azt előkészítő és lezáró gyakorlatokból áll. Az alábbiakban egy általam lefordított mandala-felajánlást közlök, majd utána ebből kiindulva elemzem részletesebben a mandala szertartások menetét. Ez a szöveg *A Nagy Pecset – az eredendő egység – instrukcióinak magyarázata* című írás részlete, szerzője a 9. Karmapa, Vangcsuk Dodzse.

Mandala felajánlás:

gzi jogsz szu dang pa dbang cshen gszergji sza gzi |
Az alap a tökéletesen tiszta, nagy erejű aranyföld.
óm bdzra re se óm: húng | phji'i lcsagsz-ri ,khor jug gisz bszkor ba'i
dbusz szu: húng | ri'i rgjal po ri rab|
Azon kívül van körben a Váshegy, ami körbeöleli azt a szót, hogy:
HÚNG. Ott van a Meru hegy is.
Sar lusz ,phagsz po |
[Azon kívül a következő körben] keletről van a „Magastermetűek Kontinense”,
lho ,dzam bu gling |
Délen van a Rózsaalmafa Kontinens,
nub ba lang szpjod |
Nyugaton a „Jóságot Élvezők Kontinense [Bőséges Tehén Kontinense más néven]”,

bjang szgra mi sznyan |
Északon pedig a „Kellemetlen Hangúak Kontinense”.

lusz dang lusz ,phagsz |
[A keleti kontinenst szegélyező két sziget:] az „Átlagostermetűek” és a „Nagytestűek szigete”,
rnga jab dang rnga jab gzsan |
„Rózsaalmafa Kontinens” a két „Jakfark-legyező sziget” [fogja közre],
g.jo ldan dang lam mcshog ,gro |
A „Jószágot Élvezők Kontinensét” az „Álnok Fortélyosak szigete” és a „Jó Úton Járók szigete” szegélyezi,
szgra mi sznyan dang szgra mi sznyan gji zla |
És a „Kellemetlen Hangúak Kontinensét” a „Kellemetlen Hangon Beszélők” és a „Kellemetlen Hangon Beszélők Társainak szigetei” fogják közre.

rin po cshe'i ri bo |
A Meru-hegy körül van még a Drágaő-hegy;
dpang bszam gji sing |
[szerepel még a mandalán] a Minden Kérést Teljesítő Fa,
,dod ,dzo'i ba |
a Varázstehén, [ami minden kérést teljesít],
ma rmosz pa'i lo tog |
és a Varázsrizs, amit nem kell gondolni, mert munka nélkül is terem.

[Aztán van a Kerékforgató Királyok hét legnagyobb kincse:]
,khor lo rin po cshe |
Nemes, nagy értékű Kerék,
nor bu rin po cshe |
Nemes Drágakő,
brcun mo rin po cshe |
Nemes Királynő,
blon po rin po cshe |
Nemes Miniszter,
glang po rin po cshe |
Nemes Elefánt,
rta mcshog rin po cshe |
Nemes Ló,
dmag dpon rin po cshe |
Nemes Tábarnok.

[*gter cshen po'i bum pa |*]
[A kincsek vázája,]
szgeg mo ma |
[A kegyelem/áldás istennője/ női bódhizattva:] Lajsza,
phreng ba ma |
[A virágfüzérék istennője:] Mala
glu ma |
[Az ének istennője:] Gita,
gar ma |

[A tánc istennője:] Nirti
bdug szposz ma |
[A tömjén/füstölő istennője:] Dhupa
me tog ma |
[A virágok istennője:] Pusphe,
mar me ma |
[[A lámpa/fény istennője:] Alok,
dri cshab ma |
Az illatosítók istennője
nyi ma | *zla ba* | [*rin po cshe' gdugsz*] | *phjogsz lasz rnam par rgjal ba'*
rgjal mchan |
Nap, Hold, [Nemes Esernyő,] Minden égtáj felett/ négy égtáj felett/
győztes Győzedelmes Zászló.

lha dang mi'i dpal ,bjor phun szum chogsz pa ma chang ba med pa ,di
nyid | *drin csen rca ba dang brjud par bcsasz pa'i dpal ldan bla ma*
dam pa rnamsz dang |
Az emberek és az istenek minden gazdagságát és tündöklő ragyogá-
sát hiány nélkül felajánlom a dicső és jeles gyökél-lámáknak,
ji dam dkjil ,khor gji lha chogsz | *szangsz rgjasz dang bjang cshub*
szemsz dpa' | dam pa'i cshosz szkjong ba'i szrung ma | *gnod szbjin nor*
lha'i chogsz dang bcsasz pa rnamsz la ,bul bar gji ,o |
és az ő [tantra]vonalukba tartozó, őket követő szerzeteseknek,
valamint a mandala-védők gyülekezetének, a Buddhának és a
bódhiszattváknak, a szent őrző-védőknek, az ártó-szellemeknek és a
gazdagság isteneinek.

Thugsz rdzsosz ,gro ba'i don du bzsesz szu gszol | *bzsosz nasz bjín gjisz*
brlab tu gszol | *bzsosz nasz*
Cserébe az élőlények iránti könyörületért esengek, és miután ezt
elértem, áldásért könyörgök, majd ezt megszerzve,
bdag gi rgjud la bszod namsz dang je sesz kji chogsz gnyisz jogsz szu
rdzogsz par bjín gjisz brlab tu gszol |
a saját tantravonalam számára a bölcsesség és erény két halmának
tejes tökéletességéért is könyörgöm.

szgrib gnyisz bag cshagsz dang bcsasz pa thamsz csad bjang zsing dag
par bjín gjisz brlab tu gszol |
A két akadály/fátyol [az érzelmi és a tudatos] és a tudatalatti, rossz
dolgok való a megtisztulást és a tisztává tevésnek az áldását kérem
rim pa gnyisz kji ting nge ,dzin khjad par csan rgjud la szkje bar bjín
gjisz brlab tu gszol | *szku gnyisz kji go ,phang dam pa thob par bjín*
gjisz brlab tu gszol |
A két állomásnak a különleges elmélyülése az én tantravonalamban
létrejön, ennek az áldásáért könyörgöm, és azért, hogy a két test
szent állapotát elérhessem.

Lássuk tehát, hogyan zajlott maga a rituálé. A folyamat vázolásában
segítségemre volt a Gyémánt Út Buddhizmus kiadásában megje-
lent füzet, ami ugyanennek a szövegnek egy bővebb fordítását közli,
ugyanis a szertartást kísérő, kiegészítő mozdulatsorokat, tennivalókat

is tartalmazza. A mandala vizuálisan egy középpont körüli mértani formákból (háromszögek, négyszögek és körök) szerkesztett bonyolult és összetett rendszer. Az általános mandala bemutatásához Kelényi Béla művéből idézek:

„Általános szerkezetük szerint a mandala-ábrázolások legkülső köre az öt színben ragyogó Tűz-hegyet (t.: me ri) jeleníti meg. Ezután következik a keskeny, egymásba érő Vadzsra-sor fala (t.: rdo rje ra ba), melyet egy Lótusz-szírom kör (t.: pad ,khor) vesz körül. Ezt a hármasságot a magasabb tantrikus osztályokba sorolt mandaláknál kiegészíti a Nyolc Temető köre (t.: dur khrod brgyad). A külső körök után következik a parkszerű előtérrel határolt Palota (t.: gzhal yas khang) alaprajza, mely egy kettős vadzsrán (t.: sna tshogs rdo rje) nyugszik, s négy oldalát egy-egy oldalnézetben ábrázolt diadalív (t.: rta babs) határolja. Az átlókkal az égtájak szerinti négy részre osztott belső rész közepén, egy lótusz-trónon helyezkedik el a mandalát meghatározó istenség (t.: gtso bo), amellyel a beavatott azonosul, körülötte pedig kísérete helyezkedik el. A mandala minden részletének kötött, szimbolikus jelentése van.”¹⁷

A gyakorló szerzetes tehát ebben a rendszerben mozog, kívülről halad egyre beljebb, egészen a kör központjában elhelyezkedő istenségig. A mandala külső körei „a tantrikus felhatalmazás” és „beavatás lehetőségeit szimbolizálják.” Ennek nagyon fontos szerepe van, mivel csak a teljesen megtisztított és felszentelt területen végezhető el a szertartás. A mandala készítését megelőző tevékenységek középpontjában a terep kiválasztása és megtisztítása áll. Ezt a folyamatot a legkülső kör, a „Tűzkör” szimbolizálja. A területnek mindenképpen simának és egyenesnek kell lennie, kövek, füvek és egyéb kidudorodás nélkül. Eliade ezt a mozzanatot összefüggésbe állította a paradicsom és minden más transzcendens síkbeli képével.¹⁸ Tehát szerinte a kezdetleges, idilli, isteni állapotokat a sík, sima alakzat jellemzi, míg az emberi, teremtés utáni állapotoknak a megfelelője a hegyvonulatokkal teli táj. A mandala készítői tehát még a kezdetek előtt is a paradicsomi állapotok felidézésére törekszenek. Megerősíti ezt a nézetet a szertartás előkészítésének következő mozzanata, mely során a földet megtisztítják a gonosz és ártó lényektől. Ennek az a menete, hogy felidézik a földistennőt, és segítségével a területet „Gyémántfölddé” alakítják át, azaz örök érvényűvé, kikezdhettlenné teszik. Erre a második kör, a „Vadzsra kör” utal. A vadzsra kör egyben magát a tantrikus beavatást is szimbolizálja, míg a következő, a „Lótuszkör” a spirituális újjászületést jelenti. Szintén az előkészületeknél említtem meg a rítus napját

17 KELÉNYI Béla, *A buddhizmus művészete* = https://christal.elte.hu/curriculum2/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=185.html

18 ELIADE, Mircea, *Képek és jelképek*, Bp., Európa Kiadó, 1997, 64–70.

megelőző kötelezettségeket: a tanítványnak a „nirvánába lépő Buddha” testhelyzetében kell aludnia éjszaka, majd reggel el kell mondania az álmát mesterének, aki ez alapján dönti el, hogy a szertartás kezdetét veheti-e. Csak a föld teljes megtisztítása után veszi csak kezdetét a mandala megépítése: „Az alap a teljesen tiszta, nagyerejű arany föld.”

A szertartás során különböző istenségek, bódhiszattvák jelennek meg a tanuló előtt azért, hogy miután számonkérték az addigi életben elkövetett erényeit és vétkeiket, levegyék róla a karmikus terheket, ezzel segítve elő a megvilágosodást. A szertartásnak ezért nagyon fontos eleme az istenségek iránti tisztelet és szeretet kimutatása. Ennek leggyakoribb formája a tömjén és virágáldozatok: azokra a helyekre, ahova az isteneket várják illatos virágokkal, ágakkal, szalagokkal teli vázát állítanak. „Az alapot az illatos vízzel öntözöm, virágokkal szórom meg, a Meru hegygel, a négy kontinenssel, a Nappal és a Holddal díszítem.”

Bár a föld már megtisztult, mégsem léphet be addig a tanítvány, míg ő maga is meg nem szabadul a szennyektől, negatívumoktól. A guru tehát mantrákat kántálva rituálisan megtisztítja a leendő szerzetes egyes szerveit, majd a rituális segédeszközöket (például a vázakat) is, a tanítvány fejére pedig egy virágfüzért helyez. Ezt követően még számos mantra hangzik el, mindnek megvan a különböző feladata: tömjén megszentelése, tomboló istenek megidézése; valamint mudrák is: mint például az öt békés istenség előhívása, akik megbékítik a tanítványt. Ezek után már készen áll arra, hiszen a mantrák segítségével köszönhetően kellően elmélyült állapotba került, hogy belépjen a körbe. Ezzel a lépéssel elhagyja a földi dimenziót és egy másik valóságba kerül, amiben az istenségekkel való találkozás megvalósulhat.

A kapun belépve a tanuló először a Tanvédelmező istenségekkel találkozik, majd a rítus során fokozatosan halad a középpont felé, míg el nem éri a rítus célját: az központi istenalakkal való tökéletes egyévválást. Ehhez a segítséget a szertartás során mantrákkal kéri az istenektől. „Cserébe az élőlények miatti könnyörület elérését kérem, és miután ezt elértem, áldásért könyörgök, majd ezt megszerezvén a saját tantravonalam számára a bölcsesség és az erény két halmának a teljesen tökéletességéért az áldást kérem.”

Egyidőben a fizikai előadással a szerzetes elméletben is bemutatja az ünnepet egy spirituális síkon, tehát a mandala anyagi építése (azáltal, hogy egymás után teszi le az elemeit) kapcsolódik egy spirituális vándorláshoz, folyamathoz is, mely során fokozatosan közelítünk az istenséghez, aki egyben a fizikai és a szellemi központja is a mandalának, és a mandala kiegészítése egy eszköz az előadó számára, hogy

beteljesítse a meditatív erőfeszítés célját. A mandala különböző körei az előadó közönséges, anyagi szintjétől a központi istenség legfelsőbb, spirituális szintjéig történő átmenetet szemléltetik. A gyakorlat végső eredménye pedig az, „*hogy a megtisztult birodalom vizualizáció nélkül is megnyilvánuljon*” és „*a tanuló természetes tisztaságának a részévé váljon.*”¹⁹

A szimbólumok értelmezését a mandala középpontjával, mint az egész jelenség lényegiségével kezdem. Eliade *Képek és jelképek* című munkájában a mandala közepét összekapcsolta más világegyetem-ábrázolások szimbolikájának értelmezésével, mivel ő abból az alaptéltől indult ki, hogy a mandala végső soron nem más mint a világegyetem kicsinyített mása és egyben az istenek megszentelt lakhelye, pentheonja. A mandala középpontja tehát a mindenség középpontja, az a hely, ahol a különböző birodalmak kapcsolatba tudnak lépni egymással. A hindu és tibeti kultúrában a középpontot a Meru-hegy jelenti, ezt tekintik a világ legmagasabb és legszentebb pontjának, ez testesíti meg számukra a földön található legtisztább szentséget. A tibeti keletkezéstörténetek szerint az idők kezdetén a Meru-hegyből jött létre a Föld és annak minden élőlénye.

A középpontban mindig a mandalát uraló istenség található és a körkörös elhelyezett körökben pedig hozzá kapcsolódó szimbólumok és szimbolikus alakok helyezkednek el. Spirituális szinten az istenségek alakjaiban az öt Buddha-minőség ölt testet. Ez az öt minőség összepárosítható az öt fő elemmel, valamint az ezekhez kapcsolódó öt színnel. Ez az ötöt „öt testnek” vagy „öt tannak” is szokták hívni. A központi istenalak az öt alap elem közül a tér elemet képviseli. Ez a legfontosabb az öt közül, mivel ebben jelenik meg a másik négy. Tulajdonképpen ez maga a *dharmakája*, a tudat alapvető természete. A tér elem mindig jelen van, a többi elem hiányában sem szűnik meg, még ha az ember úgy is érzékeli. A második, a föld elem a szerkezetét, szilárdságát biztosítja az egésznek. A víz elemmel együtt ezek ketten képviselik a durvább energiatermészetű tevékenységeket, míg a tűz és a levegő a finomabb természetű Buddha-tevékenységeket szimbolizálja. A víz e mellett a különböző részek közötti harmóniát, összehangot teremt meg a határvonalak összemosásával; a tűz elem pedig magát a hőenergiát testesíti meg. A színszimbolikában ez a következőképpen jelenik meg:

¹⁹ NÉMETH Norbert, *i.m.*, 199.

Föld → sárga → négyzet alak

Víz → fehér → kör alak

Tűz → vörös → háromszög alak

Levegő → kék vagy zöld → félhold alak

Összegzés Zárásként még egyszer kihangsúlyoznám, hogy dolgozatom fő célja egy átfogó és hű kép felvázolása volt, ezáltal nem volt alkalmam elmélyedni egyik részterület bemutatásában sem. Továbbá szándékosan szorítottam csak a mandala hagyományos megjelenési formájának bemutatására és annak értelmezésére, ugyanakkor úgy gondolom, hogy nagyon érdekes téma lenne ezt összekapcsolni a mandala modern megjelenési formáival. A kettő végpont közti folyamat részletes vizsgálata bizonyára számos érdekes és más területeken is hasznosítható eredményeket hozna, így ez mindenképpen szerepel jövőbeli terveim között.

Függelék

1.Ez a mandala-felajánlás szöveg 2005-ben jelent meg a Gyémánt Út Buddhizmus Kiadó kiadásában. Itt sok esetben más megnevezéseket használ. Ezeknek az eltéréseknek a jegyzékét itt közlöm.

- Magastermetűek Kontinense = Nagy Kontinens
- Jóságot élvezők Kontinense = Kívánágteljesítő Tehenek Kontinense
- Kellemetlen Hangúak Kontinense = Kellemetlen Hang szigete
- Átlagos Termetűek szigete = A Test földje
- Nagytetűek szigete = A Nagy Test földje
- Jakfark-legyezők = A démonok és az emberek földje
- Álnok fortélyosak szigete = Felhős Kontinens
- Jó úton járók szigete = Rendkívül Kellemes föld
- Kellemetlen hangon beszélők szigete = Kellemetlen Hang földje
- Kellemetlen hangon beszélők társainak szigete = Kellemetlen Hang másik földje
- Minden kérést teljesítő fa = Kínánságteljesítő fa
- Varázstehén = Kívánságteljesítő Tehén
- Varázsrizs = A magától keletkező termés
- Nemes Kerék = Értékes kerék
- Nemes Drágakő = Értékes ékkő
- Lajsza = A bájos lány
- Mala = A füzéres lány
- Gita = Az éneklő lány

- Nirti = A táncoló lány
- Dhupa = A virágos lány
- Pushpe = A füstölős lány
- Alok = A lámpást hozó lány
- Az illatosítók istennője = Az illatos vizet hozó lány
- Négy égtáj felett győztes Győzedelmes Zászló = A tökéletes győzelmi zászló

2.

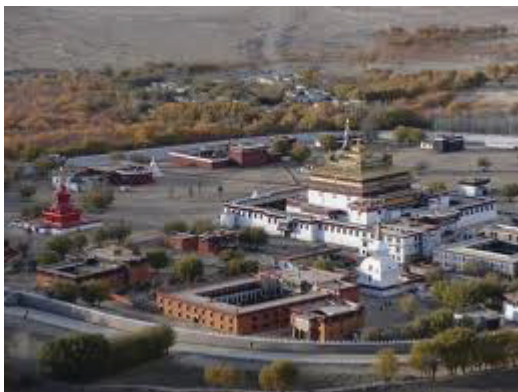
1. ábra

Bhutadamara mandalája a 14. századból Közép-Tibetről

2. ábra

A Szamje kolostor elrendezése egy falfestményen

3. ábra
A Szamje kolostor

Bibliográfia

- Buddhista Lexikon*, szakszerk. Dr. HETÉNYI Ernő, Trivium.
- ELIADE, Mircea, *A jóga, Halhatatlanság és szabadság*, Bp., Európa, 1996, 265. → forrás: Renout és Filliozat, Jean – *L'Inde classique, manuel des études indiennes*, Párizs, 1947, 1953, I-II.
- ELIADE, Mircea, *Képek és jelképek*, Bp., Európa Kiadó, 1997.
- EVOLA, Julius, *A hatalom yogája*, Bp., Persica Kiadó, 2007.
- FEUERSTEIN, Georg, *Yoga TradícióII.*, Budakeszi, Mandala-Véda, 2001.
- GLASENAPP, Helmuth von, *Az öt világvallás*, Bp., Akkord, 1998.
- HOFFMANN, Helmut, *A tibeti műveltség kézikönyve*, Bp., Terebess Kiadó, 2001.
- KELÉNYI Béla, *A buddhizmus művészete* = https://christal.elte.hu/curriculum2/Okor-kelet/Okori.es.keleti.muveszet/index.asp_id=185.html
- NÉMETH Norbert, *A buddhizmus eszméi*, Debrecen, Kvintesszencia Kiadó, 2005.
- SKILTON, Andrew, *A buddhizmus rövid története*, Corvina Kiadó, 1997.
- TUCCI, G., *Indo-Tibetica*, vol. IV, PT. 1, Roma, 1941.
- TULKU, Tarab, *A mandala*, Bp., Kiadja: A Magyarországi Nyingmapa Közösség és A Tan Kapuja Buddhista Egyház, 1995, (Dharma-füzetek, 6), 9.